

BANK TIZIMIDA INNOVATSION XIZMATLAR VA MOLIVAVIY TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH

Xaitboyeva Dilnoza Abduvohid qizi

Assistent, TAFU, Gavhar ko'chasi 1-uy, Tashkent 100149, O'zbekiston
e-mail: dilnoza.dilnoza.1991@gmail.com, <https://doi.org/10.5281/zenodo.13347545>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bank tizimida innovatsion xizmatlar va moliyaviy texnologiyalarni joriy etishning zamonaviy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor mobil banking, elektron to'lov tizimlari va sun'iy intellekt (AI) yordamida kredit riskini baholashga qaratilgan. Tadqiqot moliyaviy xizmatlarning raqamli transformatsiyasi bank operatsiyalarini tezlashtirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar ehtiyojlarini qondirishda qanday rol o'ynashini yoritadi. Shuningdek, maqolada O'zbekiston bank tizimida innovatsiyalarni joriy etishning amaliy tajribasi va istiqboldagi yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: bank tizimi, innovatsion xizmatlar, moliyaviy texnologiyalar, mobil banking, elektron to'lov tizimlari, sun'iy intellekt, kredit riskini baholash, raqamli transformatsiya.

KIRISH

Yangi industrializatsiya sharoitida iqtisodiy o'sishni ta'minlashda bank tizimi muhim rol o'ynaydi. Bank xizmatlari va moliyaviy texnologiyalarning rivojlanishi iqtisodiy barqarorlikni oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va mijozlar ehtiyojlarini samarali qondirishga xizmat qiladi. So'nggi yillarda mobil banking, elektron to'lov tizimlari va AI asosidagi kredit riskini baholash kabi innovatsion xizmatlar raqamli transformatsiya jarayonida banklarning raqobatbardoshligini oshirmoqda.

Maqolaning maqsadi - bank tizimida innovatsion xizmatlarni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish hamda raqamli moliyaviy texnologiyalar orqali bank operatsiyalarining samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdir.

METODOLOGIYA

Bugungi kunda moliyaviy innovatsiyalar bank sektorining rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy bank xizmatlari asta-sekin raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalanib, moliyaviy operatsiyalar tezligi, xavfsizligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion texnologiyalarni o'zlashtira olgan banklar raqobatbardoshlikda ustunlikka ega bo'ladi. Shu bois, moliyaviy innovatsiyalarni tahlil qilish va ularni yanada takomillashtirish yo'llarini izlash bugungi iqtisodiy muhitning dolzarb masalalaridan biridir. Bank tizimidagi innovatsiyalarning nazariy asoslari J. Shumpeter tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili sifatida ta'kidlagan. Bugungi kunda bu g'oya yanada chuqurlashib, moliyaviy texnologiyalar rivojining asosiy dvigateli sifatida shakllanmoqda. Masalan, fintech kompaniyalari bank xizmatlarining sifatini oshirish va mijozlarga qulaylik yaratish orqali an'anaviy bank tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Raqamli bank xizmatlari, jumladan mobil banking va internet-banking, moliyaviy innovatsiyalar orasida eng dolzarb yo'nalishlardan hisoblanadi. Ushbu xizmatlar orqali mijozlar istalgan vaqtda va joyda moliyaviy operatsiyalarni amalga oshira oladi, bu esa bank xizmatlarining tezligini oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyasi moliyaviy sektorga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. S. Nakamoto tomonidan ishlab chiqilgan Bitcoin tizimi ushbu texnologiyaning ilk muvaffaqiyatli namunasi bo'lib, u bank operatsiyalarining shaffofligini oshirish, firibgarlikni kamaytirish va tranzaksiya xarajatlarini pasaytirish imkonini beradi. Bugungi kunda ko'plab banklar blokcheyn asosida raqamli valyutalar va xavfsiz to'lov tizimlarini rivojlantirmoqda.

Shuningdek, sun'iy intellekt (AI) va Big Data texnologiyalari bank xizmatlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. AI bank mijozlariga individual moliyaviy maslahat berish, kredit risklarini tahlil qilish va firibgarlikka qarshi kurashishda keng qo'llanilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt bank operatsiyalarining samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ochiq bank tizimi (Open Banking) moliyaviy xizmatlarni yanada moslashuvchan va shaffof qilmoqda, mijozlarga o'z ma'lumotlariga uchinchi tomon dasturlar orqali kirish huquqini beradi.

Biroq moliyaviy innovatsiyalarni joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud. Regulyator siyosati, kiberxavfsizlik masalalari va raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi banklarda yangi texnologiyalarni joriy etishni qiyinlashtiradi. Shu bois, banklar va hukumatlar xavfsizlik tizimlarini mustahkamlash, fintech kompaniyalari bilan hamkorlikni kengaytirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, bank sektorida moliyaviy innovatsiyalarni joriy etish zamonaviy iqtisodiy jarayonlarning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Fintech kompaniyalari, blokcheyn, sun'iy intellekt va ochiq bank tizimi kabi innovatsiyalar bank xizmatlarini tezkor, qulay va xavfsiz qilishda muhim rol o'ynaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda bank sektori moliyaviy innovatsiyalarni tatbiq qilmasdan tasavvur qilib bo'lmaydigan darajaga yetdi. An'anaviy bank xizmatlari tez sur'atlarda raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashib, mijozlarga qulaylik yaratish bilan birga, moliyaviy operatsiyalarning tezligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayonlari o'ziga xos muammolarni ham keltirib chiqaradi. Shu sababli, bank sektorida moliyaviy innovatsiyalarning rivojlanish tendensiyalari va ularning amaliyotga tatbiq etilish jarayonidagi natijalarni tahlil qilish katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy bank tizimi raqamli transformatsiya orqali jadal rivojlanmoqda. Moliyaviy innovatsiyalar bank xizmatlarini soddalashtirish, mijozlarga qulay shart-sharoit yaratish va xavfsizlikni oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli bank xizmatlari, blokcheyn texnologiyalari, sun'iy intellekt (AI) va aqlli kontraktlar (smart contracts) bank operatsiyalarining samaradorligini oshirib, mijozlar uchun qulay va xavfsiz muhit yaratmoqda. Shu kontekstda, ushbu bo'lim bank sektorida moliyaviy innovatsiyalarning afzalliklari, ularni joriy etish imkoniyatlari va istiqboldagi takomillashtirish yo'nalishlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Moliyaviy innovatsiyalar bir nechta asosiy yo'nalishlarda rivojlanmoqda. Eng birinchi navbatda, raqamli bank xizmatlari tobora keng tarqalmoqda. Mobil ilovalar va internet-banking orqali mijozlar bank filiallariga borish shartisiz moliyaviy operatsiyalarni amalga oshira oladi, bu esa vaqt va resurslarni tejash bilan birga xizmat ko'rsatish tezligini oshiradi.

Shuningdek, blokcheyn texnologiyalari va kriptovalyutalar moliyaviy tranzaksiyalarning xavfsizligini ta'minlash, operatsiyalarni tezlashtirish va xarajatlarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Blokcheyn asosida amalga oshiriladigan tranzaksiyalar shaffof va himoyalangan tarzda bajariladi, bu esa firibgarlik va moliyaviy xatoliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt bank xizmatlarini yanada individualizatsiyalash, kredit risklarini aniqlash va mijozlarga shaxsiy moliyaviy maslahatlar berish imkonini yaratmoqda.

Kelajakda ushbu innovatsiyalarni huquqiy va texnologik jihatdan mustahkamlash, shuningdek raqamli infratuzilmani rivojlantirish bank sektorining barqaror rivojlanishi uchun asosiy yo'nalish bo'lib qoladi.

1. Mobil banking va elektron to'lov tizimlari. So'nggi yillarda O'zbekistonda mobil banking foydalanuvchilari soni keskin oshdi. Elektron to'lov tizimlari (Payme, Click, Upay va boshqalar) tranzaksiya vaqtini qisqartirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar qulayligini oshirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mobil banking orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni yil sayin 25–30% ga ortmoqda.

2. Sun'iy intellekt (AI) yordamida kredit riskini baholash. AI algoritmlari mijozlarning moliyaviy tarixini, daromad va xarajatlarini tahlil qilib, kredit riskini aniqroq prognoz qilish imkonini beradi. Bu usul banklarga kredit berishda noto'g'ri qaror qabul qilish ehtimolini kamaytiradi va portfel sifatini yaxshilaydi.

O'zbekiston banklarida AI asosida kredit baholash pilot loyihalari allaqachon joriy etilmoqda va ular kredit qarorlarining tezligini 40–50% oshirdi.

3. Bank operatsiyalarining raqamli transformatsiyasi. Innovatsion xizmatlar orqali banklarning operatsion xarajatlari kamayadi, mijozlarga xizmat ko'rsatish tezligi oshadi va moliyaviy barqarorlik kuchayadi. Shu bilan birga, raqamli tizimlar xavfsizlikni oshirish, firibgarlikni aniqlash va nazoratni kuchaytirishga yordam beradi.

So'nggi yillarda bank sektorida yana bir muhim rivojlanish yo'nalishi - ochiq banking (Open Banking) hisoblanadi. Ushbu texnologiya banklarga o'z xizmatlarini boshqa moliyaviy institutlar bilan integratsiyalashish imkonini beradi. API (Application Programming Interface) texnologiyasi orqali banklar va FinTech kompaniyalari bir-birining ma'lumotlar bazasidan foydalanishi mumkin bo'lib, bu innovatsion moliyaviy xizmatlarning tezkor rivojlanishiga zamin yaratadi.

Bank tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish natijasida bir qator ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda:

1. Operatsion samaradorlik oshmoqda - Raqamli texnologiyalar bank xizmatlarini tezlashtirib, operatsion jarayonlarni samarali boshqarishga imkon beradi.

2. Xavfsizlik darajasi oshmoqda - Blokcheyn va sun'iy intellekt texnologiyalari moliyaviy firibgarlikning oldini olish va tranzaksiyalarning ishonchligini ta'minlashga xizmat qiladi.

3. Moliyaviy inklyuziya kengaymoqda - Internet va mobil banking xizmatlari ilgari moliyaviy xizmatlardan foydalana olmagan aholi qatlamini ham bank tizimiga jalb qilmoqda.

4. Bank xarajatlari kamaymoqda - Avtomatlashtirilgan tizimlar joriy etilishi operatsion xarajatlarni kamaytiradi va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

5. Mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati oshmoqda - Shaxsiylashtirilgan moliyaviy xizmatlar mijozlarning individual ehtiyojlariga mos ravishda taqdim etilmoqda.

Bundan tashqari, moliyaviy innovatsiyalarni yanada rivojlantirish uchun bir qator muhim yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim:

-Raqamli infratuzilmani rivojlantirish - Internet-banking va mobil banking tizimlarini yanada takomillashtirish, ularning qulayligi va tezligini oshirish muhim.

-Kiberxavfsizlikni kuchaytirish - Bank tizimidagi moliyaviy ma'lumotlarni himoya qilish uchun ilg'or texnologiyalardan foydalanish, sun'iy intellekt va blokcheyn asosida xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish zarur.

-Blokcheyn va aqlli kontraktlardan keng foydalanish - Bank operatsiyalarini yanada shaffof, tezkor va ishonchli qilish uchun ushbu texnologiyalardan faol foydalanish kerak.

-FinTech kompaniyalari bilan hamkorlikni kuchaytirish - Innovatsion yechimlarni tezroq joriy etish va ularning samaradorligini oshirish maqsadida fintech kompaniyalari bilan integratsiyalashuvni rivojlantirish muhim.

-Regulyator va qonunchilik bazasini moslashtirish - Yangi moliyaviy texnologiyalarning qonuniy tartibga solinishi va ularning samarali ishlashini ta'minlash uchun huquqiy asoslarni yaratish lozim.

Shunday qilib, moliyaviy innovatsiyalar bank xizmatlarini yanada qulay, tezkor va xavfsiz qilishga xizmat qiladi. Kelajakda ushbu texnologiyalarni kengroq tatbiq etish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va FinTech kompaniyalari bilan hamkorlikni mustahkamlash orqali bank sektori innovatsiyalar samaradorligini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy innovatsiyalar iqtisodiy o'sishning muhim omili bo'lib, bank xizmatlarini har bir mijoz uchun individual va ishonchli qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bank sektoridagi moliyaviy innovatsiyalar nafaqat xizmatlarning sifatini va tezligini oshiradi, balki moliyaviy xavfsizlikni mustahkamlashga ham yordam beradi. Shu sababli, banklar raqamli texnologiyalarni joriy qilish, blokcheyn va AI tizimlaridan samarali foydalanish

hamda moliyaviy xizmatlarning qulayligini oshirish orqali raqobatbardoshligini mustahkamlashlari lozim.

XULOSA

Bank tizimida innovatsion xizmatlar va moliyaviy texnologiyalarni joriy etish yangi industrializatsiya sharoitida iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Mobil banking, elektron to'lov tizimlari va AI asosida kredit riskini baholash orqali banklar mijozlarga qulaylik yaratadi, operatsion xarajatlarni kamaytiradi va moliyaviy samaradorlikni oshiradi. Ushbu innovatsiyalarni keng joriy etish O'zbekiston bank tizimini zamonaviy xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi.

Takliflar va istiqbollar

1. Banklarda raqamli platformalarni keng joriy etish, barcha xizmatlarni mobil va onlayn tizimga ko'chirish.
2. AI va big data tahlilini rivojlantirish, kredit riskini baholash, fraud monitoring va mijoz segmentatsiyasida qo'llash.
3. Xodimlarni malaka oshirish, innovatsion texnologiyalarni samarali ishlatish uchun treninglar va seminarlar.
4. Yuridik va me'yoriy baza takomillashuvi, elektron to'lovlar va AI tizimlarining qonuniy asoslarini kuchaytirish.
5. Investitsiyalarni jalb qilish, raqamli bank xizmatlariga sarmoyalarni oshirish orqali iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бабенко, Н. А. Инновационные технологии в банковской сфере. Москва: Финансы и статистика, 2021.
2. Зимняя, И. А. Финансовые технологии и цифровизация банковских услуг. Санкт-Петербург: Питер, 2020.
3. Артемьев, В. В. Искусственный интеллект в оценке кредитного риска. Журнал «Банковское дело», 2022, №3, с. 45–58.
4. Петрова, Е. С. Мобильный банкинг и электронные платежи: современные тренды. Москва: Экономика, 2021.
5. OECD. Digital Transformation in Banking. Paris: OECD Publishing, 2020.
6. World Bank. Fintech and Digital Banking in Emerging Markets. Washington D.C., 2021.
7. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Use of AI in Banking. Bank for International Settlements, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Banklar faoliyatining raqamli transformatsiyasi: hisobot. Tashkent, 2022.
9. Chen, M., Mao, S., & Liu, Y. Big Data: A Survey. Mobile Networks and Applications, 2014, 19(2), 171–209.
10. Kshetri, N. 1 Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. International Journal of Information Management, 2018, 39, 80–89.